

DİYARBEKİR “ENCÜMEN-İ DÂNİŞ”İNİN ÜSTAD ŞAİRİ ÂGÂH VE DEVRİNDEKİ ŞAİRLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ *

Doç.Dr. İdris KADIOĞLU*

*Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi. ikadoglu@gmail.com

Özet

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, şair Âgâh önderliğinde Diyarbakır’de oluşturulan klasik edebiyat topluluğu hakkında bilgi sunulmuş ve bu topluluğun üyeleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde, meşhur şair Nabi’nin de küçük yaşlardan beri adı geçen topluluğun bir üyesi olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu bölümde ayrıca Nâbî ve Diyarbakırlı şairler arasındaki etkileşim de gündeme getirilmiştir. Çalışmanın son bölümünde çoğunluğu Diyarbakırlı olan şairlerin nazire şiirlerinden örnekler verilmektedir. Çalışmanın sonunda sonuç ve kaynakça yer almaktadır.

DIYARBAKIR LITERARY COMMUNITY’S MASTER POET AGAH AND EFFECT ON POETS OF HIS ERA

Abstract

This study consists of three parts. In the first section, under the leadership of poet Agâh Diyarbakir presented information about the community created the classic literature and introduced the members of this community. In the second part, mentioned the famous poet Nabi, a member of the community since the young age of attention. Also in this section was also considered the interaction between Nabi and Diyarbakir’s poets. The majority of the nazires poems of Diyarbakir poets are examples in the last part of the study. Results and the bibliography at the end of the study.

Giriş

Semerkand doğumlu olan Âgâh (ö.1141/1728) ilk tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra Şevket-i Buhari, Saib-i Tebrizi ile dostluk kurmuş ve ilk edebiyat feyzini de bu kişilerden almıştır. Diyarbakır’de gelmiş, burada altmış yıl hizmet etmiş ve aynı şehirde yüz yaşında vefat etmiştir. Âgâh, Âmid’deki zengin bir edebiyat topluluğunun başında bulunmuş ve burada birçok öğrenci yetiştirmiştir. Şiirlerinde Sebki Hindî ve Hikemî tarzın etkileri görülmektedir. Şâirliği yanında hâfiz, âlim, hattat, müzehhip, mücellit, hakkâk ve ressam olarak da birçok talebeye hocalık yapmıştır. Diyarbakır valisi Çeteci Abdullah Paşa, Şam ve Halep kadısı Mansuri-zâde Mucib Kemali, devrin meşhur şairleri Vali, Hami ve Lebib, Hattat Adem öğrencilerinden sadece bir kaçıdır. Diyarbakırlı Ali Emiri Efendi Agah’ı üstad kabul edip onun tarzını beğenen bir çok şairin şiirine Tezkiresinde yer vermektedir. Dönemin meşhur şairlerinden biri olan Urfalı Nabi de Diyarbakır’de teşekkür eden bu şairler meclisinin müdavimlerindedir.

Bu çalışmada, 18.yy’da Âgâh öncülüğünde Diyarbakır’de oluşan Encümen-i Dâniş’in klasik Türk edebiyatı geleneğinin sevdirmesi ve sürdürülmesi açısından önemine değinmek ve bu topluluğun önemli şairlerinin nazire şiirlerinden örnekler sunmak istiyorum.

DİYARBEKİR EDEBİYAT TOPLULUĞU

Encümen-i Daniş, Osmanlı döneminde padişah Abdülmecid’in isteği ile açılmış resmi bir akademi ve bilim kurulu heyetine verilen addır (Pakalın 1993: 529 vd).

* Bu makale, Prof. Dr. Mine Mengi Adına 25-27 Kasım 2010 Kayseri’de düzenlenen VI. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

Kaynaklar, 18. yy'da Diyarbakir'de âlim, şâir ve fâzılları bir araya getiren bir akademinin daha doğrusu şairler topluluğunun varlığını haber vermektedir. Diyarbakir'deki bu edebiyat topluluğunun reisi, Hacı Hâfız Mehmed Bulak Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî'dir.

Âgâh biyografisine tezkiresinde geniş yer ayıran Ali Emiri, onun Diyarbakir'de binlerce âlim, şâir ve fâzıl yetiştiren bir hoca olduğunu şu cümlelerle anlatır: “*Şu ‘arâ-yı ‘asrîniñ güzîdesi ve ahâlî-i memleketüñ nûr-ı dîdesi olan bu zât şehrimizde yetişen üdebâya altmış sene mu‘allimlik itmişdür. Âgâh’uñ sa‘âdet-i vatana hasr eylediği himmet pek âlî idi. Mekteb-i füyûzât meksebinden biñlerle fuzelâ ve ‘urefâ yetişmişdür.*” (TŞA, 23)

Âgâh aslen Semerkand doğumlu olup, ilk tahsilini doğduğu şehirde tamamladıktan sonra bölgenin önemli ilim merkezlerini dolaşmış Tebrizli Sâ’ib ve Buharalı Şevket’i tanıma ve onlardan ders alma fırsatı bulmuştur. Diyarbakir’e geldiğinde 40 yaşındadır. O zaman Diyarbakir’de edebiyat ve şiirle meşgul olan kimseler hararetle Sa’ib ve Şevket’in eserlerini mütalaa etmektedirler. Sebk-i Hindî ve Hakîmâne tarzın önemli temsilcilerinden biri olan Sa’ib ve Sebk-i Hindî’nin en önemli İranlı şairi Şevket-i Buhârî’nin rahle-i tedrisinden geçen Âgâh gibi bilge bir şairin Diyarbakir’e gelmesi, dönemin şair ve edebiyat meraklılarını oldukça heyecanlandırmıştır. Zaten Âgâh da Diyarbakir’i vatan-ı sâni (ikinci vatan) olarak kabul etmiş ve ölene kadar bu şehirde dini ve edebi hizmetlerde bulunmuştur.

Ali Emiri, Âgâh’ın Diyarbakir’e gelmesiyle yaşanan sevinci ve gördüğü itibarı tezkiresinde şöyle anlatmaktadır: “*..1080/1670 hududunda şehrimize şeref-bahş-ı vürûd olmuşdur. O zaman Sâ’ib ve Şevket âsârı memleketimizde ser-meşk-i edebiyât idi. Şu iki zât-ı âlî-kadrdan tahsil-i kemâlât iden bir üstâdın vürûdı üdebâ-yı memlekete bâdi-i neşât olduğundan pek ziyâde bir rağbete mazhar olup vatan-ı sâni ittihâz eyledi.*” (TŞA, 23)

Âgâh zamanında Diyarbakir zengin bir edebiyat muhiti haline gelmiştir. Arapça Farsça ve Türkçeyi çok iyi bilen Âgâh, yazdığı Türkçe ve Farsça şiirlerle dönemindeki bir çok şaire yol göstermiş, onlara üstadlık etmiş, onların divan şiirine ilgi duymasına vesile olmuştur. Yazdığı şiirler, dönemin **Ümnî, Emirî, Hâsim, Hâmî, Hamdî, Şûrî, Fâmî, Mucîb Kemâlî, Lebîb, Vâlî** gibi Diyarbakirli şairlerince takdir edilmiş ve bu şairler Âgâh’a nazireler yazmış veya onun şiir sohbetlerine katılmıştır.

Ali Emiri, Âgâh zamanında Diyarbakir’de teşekkür eden edebiyat topluluğuna dikkat çekmekte ve bu topluluğun üyelerini bir cümlesinde şöyle saymaktadır: “*Cenâb-ı Âgâh’ın zamanında şehrimizde öyle zengin bir “encümen-i edebiyât” teşekkül itmişdür ki, bunun derece-i hârikası gerek müşâriin ileyhin zîrdeki nezâ’irinde ve gerek o zaman şu ‘arasından Ümnî, Emirî, Hâsim, Hâmî, Hamdî, Şûrî, Fâmî, Mucîb Kemâlî, Lebîb, Vâlî gibi belâgat-mendân-ı memleketin terceme-i ahvallerindeki nezâ’ir kısmı mütala ‘asından anlaşılır.*” (TŞA, 23)

Ali Emiri’nin tezkiresinin basılmış olan birinci cildi “za” harfine kadardır. Dolayısıyla Âgâh’a nazîre yazan şairlerden sadece beşinin (**Ümnî, Emirî, Hâsim, Hâmî, Hamdî**) biyografileri nazireleriyle birlikte birinci ciltte mevcuttur.

Agah’ın nazmı şeffaf, sade, tasannudan aridir. Âgâh’ın dil ve anlatım özelliğini, üslûbunu en güzel yansıtan gazellerden biri Ali Emiri tezkiresinde da Âgâh biyografisinde yer almaktadır. Şairin dil ve üslubunu en güzel yansıtan örneklerden biri olan bu şiiri sunmak istiyorum.

— — • / • — — • / • — — • / • — —

Dâg-ı dilümi mihr-i dırahşâna değışmem

Çesm-i terümi çeşme-i hayvâna değışmem

Ya‘kub-ı hazîn Yûsuf‘ı da üste virürse
Gam-hânemi ben külbe-i ahzâna deđişmem

Rindân ile hem-bezm olalı mey-kedelerde
Hum kûşesini taht-ı Süleymâna değişmem

Biñ kere bahâr ile hazân gelse çemende
Zevk-ı leb-i hâmûşumı efgâna değişmem

Âyîne-sıfat sâde-nümâ nazmumu Âgâh
Rengîni-i mecmû‘a-i yârâna değişmem (TŞA, 32)

ÂGÂH DÖNEMİNDEKİ DİYARBEKİRLİ DİVAN ŞAİRLERİ

Âgâh hiç evlenmemiş, derviş-meşrep bir hayat sürmüş ve yüz yıllık hayatında çok sayıda şairle iletişim kurma imkanı bulmuştur. Bu şairlerin çoğu Diyarbekirlidir. Ali Emiri Efendinin Esâmî-i Şu‘arâ-yı Âmid adlı eserindeki ölüm tarihlerini dikkate alarak 18. yüzyılda Âgâh devrini idrak eden Diyarbekirli şairleri şöyle sıralayabiliriz:

Âgâh (1040-1141/ 1630-1728)	Vâlî (1151-1738)
Ahmed Hamdî (1115-1703)	Yakînî (1100-1698)
Ahmed Mürşidî (1174-1760)	-----
Çâkerî (1160-1747)	Nâbî (1052-1124/ 1642-1712)
Çeteci Abdullah Paşa (1174-1760)	
Emîrî (1137-1724)	
Fâmî, (1105-1693)	
Gubârî Hattat (1123-1712)	
Güzârî (1118-1706)	
Hâmî (1090-1160/ 1679-1747)	
Hâsim (1151-1738)	
İbrâhim Cehdî (1204-1789)	
Kâmî (1180-1767)	
Lebîb (1182-1769)	
Mucîb Kemâlî (1139-1726)	
Nihânî (1116-1704)	
Râmiş (1120-1709)	
Şûrî (1106-1694)	
Ümnî (1104-1692)	

Bunlardan **Âgâh** (1040-1141/ 1630-1728), **Emîrî** (1137-1724), **Vâlî** (1151-1738), **Hâmî** (1090-1160/ 1679-1747) ve **Lebîb** (1182-1769) Diyarbekir’de divan sahibi önemli şairlerdir. Âgâh devrinde zengin bir edebiyat muhiti olan Diyarbekir yerli yabancı birçok şairin ilgisini çekmiştir. Çeşitli vesilerle Diyarbekir’e gelen ve edebiyat zevkı taşıyan şair ruhlu kişiler, oluşan bu zengin şairler topluluğuna katılmış ve bazıları şiir vadisinde önemli mevkiler kazanmıştır. Nâbî de bu topluluğun üstâd şairlerindedir.

NÂBÎ’NİN HAYATINDA DİYARBEKİR’İN YERİ

Ali Emiri, Esâmî’de Nihanî (1116-1705) adlı şairi anlatırken “*Nâbî Efendi evâil-i hâlinde tahsîl-i ‘ilm için Diyârbekir’e gelerek bu zata misâfir olmuştur.*” (Güner, 2003: 58) der. Bu bilgi, ilim tahsili için küçük yaşlarda Diyarbekir’e gelen ve burada şair Nihânî’ye misafir olan devrin melikü’ş-şu‘arâsı Urfalı Nâbî’nin de Diyarbekir şairler topluluğu ve Âgâh mektebinin müdavimlerinden olduğunu göstermektedir.

Bu gerçeği Ali Emiri Âgâh biyografisinde daha açık bir şekilde şöyle anlatır: “*Bir çok şu‘arâ-yı memâlik ü bilâd ve o cümleden melikü’ş-şu‘arâ Nâbî merhûm gibi bir üstâd defâ‘atle şehrimize gelerek o encümen-i dânişde musâhabet-pîrâ olmuş idi*” (TŞA, 23)

İlk öğrenimini bu şehirde gören şair Nâbî, yaşça Âgâh’dan daha küçüktür. Dolayısıyla Türk edebiyatında hakîmâne tarzın en büyük temsilcilerinden olan Nâbî’nin hayatında, genelde Diyarbekir’in özelde Âgâh mektebinin önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Nâbî önce Diyarbekirli şairlerden etkilenmiş, belki de Sâ‘ib ve Şevket’in eserlerini burada mütalaa etmiş, sonra da hakîmane tarzıyla hem Diyarbekirli hem de tüm Osmanlı coğrafyasındaki birçok şairi etkilemiştir.

Diyarbekirli tüm divan şairlerinin şiirlerinde Nâbî tesirini görmek mümkündür. Bu ayrı bir araştırma konusudur. Ancak Nâbî’den etkilenenler sadece 17.18.yy yüzyıl şairleri değildir. Hatta son asır şairlerinden Ali Emiri’nin büyük amcası ve hocası Şa‘ban Kâmî de Nâbî’nin şiirlerini takdir eden ve ona nazire yazanlardan biridir.

Refik mahlasıyla şiirler yazan **Şa‘ban Kâmî-i Âmidî**, ondört yaşında iken Nâbî’nin na‘t türündeki meşhur gazelini tahmis etmiş ve yazdığı şiiri mektep duvarına asarak sergilemiştir. Bu da, son asra kadar Diyarbekirli öğrencilere klasik edebiyat zevkinin küçük yaşlardan itibaren aşılındığının en güzel göstergelerindedir. Ayrıca Nâbî’nin bu şiirini sadece Kâmî değil, Âmidli şairler şeyh Mustafa Safî, Azmî ve Fethi-zâde Sa‘dullah Sa‘id efendi de tahmis etmiştir. (TŞA, 410)

Şaban Kâmî’nin tahmisin iki bendini örnek olarak sunmak istiyorum:

Risâlet tahtının şâhı imâm-ı asfîyâdur bu

Nebîler serveri mâh-ı gürûh-ı etkiyâdur bu

Mu‘allâdur müzekkâdur resûl-ı müctebâdur bu

Sakin terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâdur bu

Nazargâh-ı İlâhîdür makâm-ı Mustafâdur bu

Ne rütbe cürm ola bunda âfvdur yalvar Allâh’a

Ne devletdür bu devlet kim yetişdüñ Kâmi bu câha

Yüzüñ sür yüz tazarru‘la ‘ulüvv-i südde-i şâha

Mürâ'ât-ı edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâha

Matâf-ı kudsiyândur bûsegâh-ı evliyâdur bu (TŞA, 410)

Nâbî, Diyarbekir'i son kez 1120-1708 tarihinde teşrif etmiş, Diyarbekirli şairlerin şiir toplantılarına ve sohbetlerine katılmıştır. Kendisi mücellit olan ve ulucâmî civarındaki dükkanında mürekkep ve boya çeşitleri satan Âgâh'ın öğrencilerinden Çâkeri biyografisinde Ali Emiri, Nâbî'nin bu son Diyarbekir ziyaretini şöyle anlatır:

“1120 senesinde melikü’ş-şu‘arâ Nâbî-i nüktedân yârân-ı memleket tarafından vâkı‘ olan dâ‘vet üzerine şehrimize gelerek pek çok müşâ‘are ve musâhabetler vuku bulmuş. Bağlar, bâğçeler kasırlarda zevk u safâ edildikten başka bostan mevsimine kadar bırakılmayıp bostan mevsim-i ferahzâsı dahı bu zevk u safâ ile geçiştirilerek Nâbî merhûm pek ziyâde memnûn kalmış idi.” (TŞA, 166)

Bu da gösteriyor ki, Diyarbekir ve çevresi Osmanlı döneminde taşrada oluşan ciddi edebiyat muhitlerindedir.

NAZİRECİLİK GELENEĞİNDE DİYARBEKİRLİ ŞAİRLERİN YERİ

18.yy nazirecilik geleneği içinde Diyarbekirli şairlerin önemli bir yeri vardır. Bu yüzyılda Âgâh-Nâbî, Âgâh-Vâlî, Âgâh-Hâmî, Âgâh-Lebîb arasındaki münazaralar diğer şairleri de etkilemiş, münazara ve müşâ‘are geleneği bölge şairlerinin klasik şiire olan ilgisini oldukça artırmıştır.

Vâlî- Âgâh

Vâlî divanı üzerinde doktora çalışması yapan Hanife Koncu ve aynı şekilde Âgâh divanı üzerinde doktora tezi hazırlayan Şerife Akpınar, bu iki şairin çok sayıda şiirinin birbirine nazire olduğunu tespit etmişlerdir. Bu tespitleri yaparken Âgâh ve Vâlî divanındaki kenar kayıtlarını dikkate almış ve özellikle gazel kenarlarına yazılan isimlerden hareketle ‘nazire şiirleri’ tespit etmişlerdir. *“Âgâh, muasırı, aynı zamanda yakın arkadaşı da olan Vâlî ile birbirlerine nazîreler söylemişlerdir. Ancak, kimin kime nazîre yazdığı bilinmemekle birlikte, şâirlerin dîvânlarının kenarında şiirlerin nazîre olduğuna dair kayıtlar verilmiştir. Vâlî Dîvânı’nın kenar kayıtlarında Vâlî’nin; bir çok şiirini Âgâh’a nazîre söylediği notu vardır. Aynı durum Âgâh Dîvânı için de geçerlidir. Aşağıdaki beyitlerin kenarında Vâlî ismi not edildiği gibi Vâlî Dîvânı tarandığında da bu gazellerin, nazîre olduğu tespit edilmiştir”* (Akpınar, s.52)

...Âgâh, döneminde üstâd kabul edildiğinden, bu şiirlerin de Vâlî’nin, Âgâh’a nazîreleri olduğu düşünülebilir. Zirâ Vâlî, Dîvân’ında, şiirlerini tanzîr ettiği sâirlerden söz ederken, Âgâh’a da yer vermektedir (Akpınar, s.56)

Bu tespitlerden de anlaşılacağı gibi Âgâh, divan şiiri vadisinde çevresindeki şairlerle, özellikle yakın arkadaşı şâir Vâlî ile münazara ve müşâerelerde bulunmuştur.

(Agah ve Vali arasındaki nazire şiirler için bk. Koncu 1998, Akpınar 2006).

Lebîb-Âgâh

Diyarbekir’in önde gelen divan şairlerinden biri de Âgâh’ın öğrencisi Abdülgafûr Lebîb (1182/1769) efendidir. Lebîb divanının Ali Emiri tarafından yazılan nüshası da kenar yazılarıyla dikkat çekmektedir. Kenar yazılarındaki hat özelliğine bakarak bu şekilde bir

incelemenin o devir şairlerini iyi tanıyan Ali Emiri Efendi tarafından yapıldığını söyleyebiliriz.

Lebib'in otuz dokuz gazeli kendinden önce yaşamış veya çağdaşı olan sekiz şairin gazeline nazire niteliği taşımaktadır. Bu şiirlerde şekil ve muhteva benzerlikleri dikkati çekmektedir. Ancak, özellikle aynı dönem şairlerinden kimin kime nazire yazdığı tam olarak anlaşılammaktadır. **Vâlî, Hâmî, Ragıb Paşa, Nâbî, Neşatî, Nazif, Âgâh ve Camî** mahlasları, Lebib Divanı'nın AE2 nüshasında, gazeller bölümünde, gazellerin sağ ve sol kenarlarına yazılmıştır.

Bundan hareketle Lebib'in; Valî'nin yirmi beş, Hamî'nin sekiz, Ragıb Paşa ve Nabi'nin üç, Neşatî, Nazif, Âgâh ve Camî'nin de birer gazeliyle aynı vezin ve kafiyede aynı muhtevada şiirler yazdığını, bu şiirlerin kendinden önce yaşayanlarınkine nazire olduğunu söyleyebiliriz.

Lebîb (1182/1769), İran şairlerinden Şevket'i, Türk şairlerden Neşâtî'yi takdir etmekte ve onların şiir tarzını beğenmektedir. Aynı zamanda Âgâh da şairin hocası olması hasebiyle onun yanında önemli ve saygın bir kişidir. Lebîb, yazdığı Farsça bir gazeline ilim ve feyzini Âgâh'tan aldığını, onun öğrencisi olduğunu övünerek dile getirmektedir:

Çünîn fersûde-ten pîrem ne-geştem bî-haber ammâ

Ki men tilmîz-i Âgâh-ı Semerkandem çi mî-gûyî (Fa.G.5-6)

Her ne kadar yorgun bedenli, buruşuk suratlı bir ihtiyar isem de, bilgisiz, habersiz olmadım. Çünkü ben Âgâh-ı Semerkandî'nin öğrencisiyim, ne diyorsun?

Lebîb îñ nev-zemînem 'arza kun Dervîş Emîn-râ hem

Be-gû h'âhem cevâbeş ey 'Utarid-dem çi mî-gûyî (Fa. G.5-7)

Ey Lebib! Bu yeni toprağımı (yeni tarzımı) Derviş Emin'e sun. Söyle ey Utarit zamanlı (kurnaz), onun cevabını istiyorum, ne diyorsun?

(Lebib'in Farsça şiirleri ve tercümesi için bk. Çeçen, 2009)

Hâmî-Âgâh

Âgâh devrinde yaşamış olan Diyarbakırlı divan şairlerinden Hâmî de Âgâh'tan ders almış ve onun öğrencisi olmuştur. Bu durum, Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'de şöyle açıklanmaktadır: "Hâmî, İbrâhim Hâsim Âmidî'den tahsîl-i 'ulûm-ı âliye ve tekâmîl-i nesh-i ilmiye ve hutût-ı mütenevvi'a ile ba'zı fûnûnı da sâbıkü't-terceme 'ârîf-i bi'llâh Hafız Bulak Âgâh Semerkandî-i Âmidî'den telemmüz iderek tekemmül eyledi". (TŞA, 189) Hatta Ali Emiri, bu gerçeği ispatlamak için başka tezkireleri de referans vermektedir. Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî'den dahî kesb-i kemâlât eylediği Tezkire-i Râmiz'de muharrer olan "Âgâh-ı feyz-intibâhuñ şâkirdânındandır" ve Tezkire-i Şefkatî'nün dahî "Dervîş Âgâh merhûmdan okumuşdur" ibâreleriyle müsbittür.

Ali Emiri Efendi, Ahmed Hâmî efendi hakkında bilgi verirken, *Cenâb-ı Hâmî ulemâ ve üdebâ ile mecâlise vü musâhabeden pek çok zevk-yâb olurdu. Bundan nâşî kış mevsiminde hânesi yaz zamanında kasr-ı safâ âşiyânesi bir "encümen-i dâniş" hâlini kesb iderdi. Anda güzel müşâ'areler mübâhaseler icrâ olunur, kitâblar, târihler okunur, edebî, fennî makaleler söylenirdi.* (TŞA, s.199) der. Bu bilgi, Âgâh'ın talebelerinin de şiir sohbetleri icra ettiklerini ve üstadlarının başlattığı münazara ve müşâ'are geleneğini devam ettirdiklerini ispat eder.

Âgâh'ı takdir eden, onu şiirlerine konu eden ve onun şiirlerine nazire yazan şairlerin beyitlerinden örnekler:

Âgâh-Vâlî-Lebîb

Âgâh gonca gibi hezârı hamûş ider

Gâhî ki kilik-i nâdire-güftârı söyledür (Âgâh, yz.v.15)

Tanbûrı gâhî derd ile kim târı söyledür
Ahvâl-i ser-güzeşte dil-i zârı söyledür (**Vâlî**, yz.v.22)¹

Râm eyledüm o şûhı diyü fahr ider Lebîb
Gayret kişiye itmedigi kârı söyledür (**Lebîb**, Kadioğlu, s.407)

Vâlî-Âgâh
Nazîre kasdın itseñ Vâliyâ **Âgâh**'a im'ân it
Münâsib güfte-i rengînine rengîn cevâb ister (**Vâlî**, yz.v.23)

Nâbî-Âgâh
Bu bezm ki peymâne-i devlet var içinde
Ne kimseye pâyende ne râhat var içinde (Nâbî, G. 696)

Âgâh nice fahr-ı bilâd olmaya Şehbâ
Nâbî gibi bir ehl-i kerâmet var içinde (**Âgâh**, yz.v.113)

Resîm- Âgâh
Omaz mıydum **Âgâhveş** âlüfte **Resîmâ**
Âdem gibi hoş sohbetüm olsaydı benüm de (Bursalı **Resîm**)²

Feyzî-Âgâh
Âgâh gibi **Feyzî** Mesîh'a söz atardum
Tab'umda eger şöhretüm olsaydı benüm de (**Feyzî-i Vânî**)

Emîrî-Âgâh
Zâde-i tab'-ı sühandânuñ **Emîrî Âgâh**'uñ
Nazm-ı rûh-efzâsına akrân ola ya olmaya (**Emîrî**, Cedd-i Ali Emîrî)

Sen misin ancak **Emîrî** peyrev-i **Âgâh** olan
Şehrimizde şâ'ir-i nâzik-edâdan çok ne var (**Emîrî**, Cedd-i Ali Emîrî)³

¹ Vâlî divanının istinsah kaydı: “İşbu divân-ı belâgat-unvân Diyarbekirli Hasan Vâlî efendinin kariha-i vasi'alarınıñ mahsûlî olup merhûm sene 1100 hududlarında tevelliüd idüp kendisiyle hem-asr olan Nâbî, Lebîb, Hâmî ve Âgâh gibi e'âzım-ı fuzalâ-i şu'arâ ile münâzara ve müşâ'arelerde bulunmuşlardır. Eşârî gâyet hakîmâne ve dil-pesenddür.” (Nakîb-zâde Bekir Sıdkı, sene:1349) Bekir Sıdkı Ocak'ın istinsah ettiği Vâlî, Râgıp Paşa, Âgâh ve Lebîb divanlarının birer nüshası Diyarbekirli çağdaş yazarlardan Esmâ Ocak'tadır.

² Âdem Hoca, Diyarbekirli meşhur hattatlardan olup Âgâh'ın has talebelerindedir. (TŞA, 27)

³ Ali Emîrî der ki, Selânik'de Yanya'da Yemen'de bulunduğum esnâda münâsebet düştükçe bazı zevâtın bu mısra'ı okuduklarını görür ve memnun olurum. (TŞA, 52)
Mey-perest ol sâgar-ı âlem-nümâdan çok ne var
“Aşka isti'dâduñ olsun dil-rübâdan çok ne var” (Emîrî, Cedd-i Ali Emîrî)

Hamdî-Âgâh

Tâze ma'nâ hâtır-ı **Âgâh**'dan eyler zuhûr

Yoksa **Hamdî** şâ'ir-i şîrîn-edâdan çok ne var (Hamdî-i Âmidî)

Hâsim-Âgâh

Rümûz-ı dikkat-i **Âgâh**'ı temyîz itmege **Hâsim**

Nigâh-ı tab'uma çeşm-i hayâli dûr-bîn itsem (**Hâsim**-i Âmidî)

Âgâh, Vâlî ve Lebîb gonca redifli şiirler yazmıştır. Bu şiirlerin kenar yazılarından, şekil ve içeriğinden anlaşılacağı üzere adı geçen şairlerin birbirine nazire yazdıklarını göstermektedir. Üç Diyarbekirli şairin gonca redifli üç şiirini örnek olarak sunmak istiyorum:

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî⁴

Şâhid-i sebzvârdur gonca

San karîbü'd-diyârdur gonca

Parmagın nergisün gözine sokar

Tıfl-ı 'ismet-şi'ârdur gonca

Gonca hasb olmanun bilür feyzin

Gülşenîlerle yârdur gonca

Dehen-i yâr kanda bu kanda

Şâhid-i şâhsârdur gonca

Görelî tügme-i girîbânun

Reşkde dil-figârdur gonca

Bülbül-i sabr-pîşeye **Âgâh**

Gaybdan ber-güzârdur gonca

Vâlî-i Âmidî⁵

Nâz ile medârdur gonca

⁴ (Âgâh Divanı, yazma, v.109, müs. Bekir Sıdkı Ocak; gazelin kenarında Vâlî, Lebîb yazılı)

⁵ (Vâlî Divanı, yazma, v.113, müs. Bekir Sıdkı Ocak; gazelin kenarında Âgâh, Lebîb yazılı)

Nûr-ı çeşm-i hezârdur gonca

Revnağ-ı nev-bahârdur gonca

Şûh-ı rengîn- ‘izârdur gonca

Şîşesi pür-şarâb-ı şebnemdür

Râfi‘-i hâr hârdur gonca

Mehd-i gülbünde hûb-ı râhatda

Göden-i şîr-hârdur gonca

Zîr-i hükmündedir reyâhîn hep

Gülşene şehryârdur gonca

Nîm handeyle sayd ider diller

Âfet-i dil-şikârdur gonca

Gûş iden var mı savt u handesini

Tıfl-ı sâhib-vakârdur gonca

Bâğ u sahrâda kendü zevkında

Halkdan der-kenârdur gonca

Kim bilür kim zuhûrı kandandır

Hikmet-i Kirdgârdur gonca

Yine bu âb u tâb ile Vâfi

Yârdan şermsârdur gonca

Lebîb-i Âmidî (Abdûlgafûr Lebîb Efendi) ⁶

Bâğa revnağ-nisârdur gonca

Güle hayli medârdur gonca

Müş gösterse güllere ne ‘aceb

Tıfl-ı çûbek-süvârdur gonca

⁶ (Kadioğlu, 2005; gazelin kenarında Vâfi, Âgâh yazılı)

İrişür Hızra nisbet-i nesebi
Mîr-i ‘âlî tebârdur gonca

Pâk-tînetliginden ezhâra
Mâye-i iftihârdur gonca

La‘l-i yâra teşebbüh itse **Lebîb**
Gözüme yine hârdur gonca

SONUÇ

18.yüzyılda Diyarbakırlı divan şairleri tarafından oluşturulmuş bir klasik edebiyat topluluğu vardır. “Encümen-i Dâniş” olarak adlandırılan bu edebî mektebin üstad şâiri Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidîdir. Urfalı Nâbî de Diyarbakır’de öğrenim görmüş, bu mektepten feyizler alarak şiir sohbetlerine katılmış, ömrünün sonuna kadar Diyarbakırlı şairlerle irtibatını sürdürmüştür. Bu topluluğun üyeleri İranlı şairler Sâib ve Şevket’i Âgâh vasıtasıyla daha yakından öğrenme fırsatı bulmuşlardır. Divan sahibi Âgâh, Vâlî, Hâmî ve Lebîb aynı dönemin şairleridir. Bunlar aynı zamanda Urfalı Nâbî ile de yakın ilişki kurmuşlar ve tadına doyum olmayan divan şiiri sohbetleri düzenlemişlerdir. Münâzara ve müşâ‘areleriyle bir çok genç şairin divan şiirini sevmelerine ve bu şiir geleneğini kendilerinden sonrakilere aktarmalarına vesile olmuşlardır. Şaban Kâmî, Said Paşa ve Ali Emiri Efendi gibi son devir divan şairlerine de ilham kaynağı olmuş bu topluluğun üstad şairlerini, üyelerini daha yakından tanımalı ve tanıtmalıyız. Diyarbakır’ın tarihte önemli edebi muhitlerden biri olduğunu unutmamalı, bu nadide şairler şehrinin kültür mirasını geleceğe taşımalıyız.

Kısaltmalar

AE2: Lebîb Divanı Ali Emiri Efendi Manzum Eserler (Millet Kütüphanesi, 382)

TŞA: *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*

Müs.: Müstensih

Yazmalar

Âgâh Divanı, yazma, müs. Bekir Sıdkı Ocak, sene 1349.

Vâlî Divanı, yazma, müs. Bekir Sıdkı Ocak, sene 1349.

Lebîb Divanı, yazma, müs. Bekir Sıdkı Ocak, sene 1349.

Kaynakça

Akpınar, Şerife (2006), **Âgâh Dîvânı ve İncelenmesi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya

Akpınar, Şerife (2006), “*Hacı Hâfız Mehmed Bulak Âgâh ve Dîvânı*”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2006, Cilt: 15 Sayı: 2.

Ali Emîrî , *Esâmî-i Şu‘arâ-yı Âmid*, Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler, Tarih, No, 781/1.

Ali Emîrî , *Esâmî-i Şu‘arâ-yı Âmid*, Hazırlayanlar: Galip Güner, Nurhan Güner, Ankara 2003.

Ali Emîrî, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, İstanbul 1328.

Çeçen, Halil (2009), “*Diyarbakırlı Lebîb'in Farsça Şiirleri'nin Tercümesi*”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, I/2, Kasım 2009, s. 1-11.

- Kadioğlu, İdris (2003), **Diyarbakırlı Lebîb Divanının Tenkitli Metni**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Kadioğlu, İdris (2005), **Diyarbakırlı Lebîb Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı**, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Yayını, Malatya
- Koncu, Hanife (1998), **Vâlî Dîvânı**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul
- Koncu, Hanife (2000), “*Klâsik Türk Edebiyatında Vâlî Mahlaslı Şairler ve Vâlî-i Âmidî*”, İlmî Araştırmalar, S. 9, İstanbul, s. 119- 132.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I**, ME.B., İstanbul.